Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches
sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk
tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal
for academic research on Brussels

Collection générale | 2016

De ruimtelijke verspreiding van CCTV in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

*Répartition géographique de la vidéosurveillance dans les lieux publics de la
Région de Bruxelles-Capitale*

The spatial distribution of open-street CCTV in the Brussels-Capital Region

Pauline De Keersmaecker et Corentin Debailleul

Traducteur : Arnoud van Adrichem

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1428>

DOI : 10.4000/brussels.1428

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Pauline De Keersmaecker en Corentin Debailleul, « De ruimtelijke verspreiding van CCTV in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 104, Online op 10 octobre 2016, geraadpleegd op 21 avril 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1428> ; DOI : 10.4000/brussels.1428

Licence CC BY

Nummer 104, 10 oktober 2016 . ISSN 2031-0293

Pauline De Keersmaecker en Corentin Debailleul

De ruimtelijke verspreiding van CCTV in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Vertaling: Arnoud van Adrichem

Sinds de introductie van CCTV (*closed circuit television*) in de vroege jaren negentig in de Brusselse publieke ruimte groeide dit cameratoezicht-systeem qua reikwijdte en doeleinden. Het cameranetwerk van de Belgische hoofdstad kent opeenvolgende uitbreidingsgolven en wint geleidelijk terrein, zowel fysiek als ideologisch. In dit artikel onderzoeken we de geografische uitbreiding en de verdeling van camera's in de Brusselse publieke ruimte, evenals het beleid en de beweegredenen die daaraan ten grondslag liggen. We hebben een exhaustieve kaart gemaakt van de ruimtelijke verdeling van de beveiligingscamera's op schaal van de stadsregio's. Deze ruimtelijke analyse werd aangevuld met een reeks van semigestructureerde interviews met publieke autoriteiten en lokale politie. We beschrijven het Brusselse CCTV-netwerk enerzijds in een context van wereldwijd verweven stedelijke concurrentie en neoliberal beleid ten opzichte van onveiligheid, maar anderzijds bekijken we de daadwerkelijke ontwikkeling van videosurveillance in het licht van zijn lokale politieke economie.

*Na het behalen van haar bachelor Politieke Wetenschappen aan de Université libre de Bruxelles vervolgde **Pauline De Keersmaecker** haar opleiding met de 4Cities UNICA Euromaster in Urban Studies. Zij en Corentin Debailleul schreven samen hun thesis "Towards the Panoptic City: the proliferation of video surveillance in Brussels and Copenhagen" onder begeleiding van Mathieu van Criekingen (ULB). Momenteel woont en werkt zij in Kopenhagen en is ze actief op het terrein van Cultureel Management.*

***Corentin Debailleul** is assistent-docent en promovendus geografie aan de Université libre de Bruxelles. Zijn onderzoek richt zich op de manier waarop smart stedelijk beleid het creëren van ruimte beïnvloedt.*

Pauline De Keersmaecker, paulinedekeers@gmail.com
Corentin Debailleul, corentin.debailleul@ulb.ac.be

Benjamin Wayens (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22, bwayens@brusselsstudies.be

Inleiding

1. Closed circuit television (CCTV) wordt gedefinieerd als “een televisiesysteem waarbij signalen [beelden] niet vrijelijk of publiekelijk worden gedeeld, maar primair voor surveillance- en beveiligingsdoeleinden worden gemonitord” [Pedersen, 2011]. Vandaag de dag vertegenwoordigt dit systeem een enorme wereldwijde financiële markt – bijna \$ 15 miljard in 2013, met een verwacht groeipercentage van 18% [Sudip, 2015] – en is het een wijdverbreid verschijnsel geworden in Europese steden.
2. Met CCTV in de publieke ruimte doelen we op camera's die door de overheden en politie worden gebruikt om toezicht te houden op het publieke domein. De afgelopen twee decennia is de komst van CCTV breed onderzocht vanuit verschillende disciplines, zoals sociologie, filosofie en bewakingsstudies. Geografische onderzoeken zijn er echter niet in overvloed, wat scope betreft zijn ze vaak beperkt of ze vonden plaats in het stadium waarin CCTV zich nog beperkte tot de publieke ruimte van stadscentra [bijv. Galdon Clavell, 2013]. Desalniettemin kan in onze optiek een ruimtelijke benadering het begrip van deze techniek verrijken. De geografie van CCTV laat zien dat er geen sprake is van een uniforme spreiding over het gebied, maar dat dit cameratoezichtssysteem veeleer bedoeld is om specifieke belangen te beschermen en specifieke sociale groepen in de gaten te houden.
3. Om het CCTV-profiel van Brussel vast te stellen hebben wij dit ten eerste benaderd vanuit een empirische hoek. We hebben de ruimtelijke verspreiding van bewakingscamera's in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in kaart gebracht. Ten tweede hebben wij verklaringen van politie en stadsautoriteiten in lokale kranten bestudeerd en semigestructureerde interviews afgenomen. We hebben 16 personen geïnterviewd, variërend van politieagenten en security die de bewakingsbeelden monitoren tot korpschefs en lokale en regionale autoriteiten. Ons doel was om het proces en de oorzaken te verduidelijken die ten grondslag liggen aan de locatie van de beveiligingscamera's¹. Tot slot hebben wij de betrouwbaarheid van onze onderzoeksgegevens gecontroleerd door

Figuur 1. Camera op een gevel in de Veiligheidsstraat in Koekelberg. Publieke beveiligingscamera's zijn meestal 360-graden koepels die op ongeveer 6 meter hoogte zijn aangebracht op gevels, straatlantaarns of palen. Foto van Corentin Debailleul.

¹ Zie Debailleul en De Keersmaecker [2014: Bijlagen] voor een gedetailleerd verslag van de interviews en methodologie.

middel van veldwerk (de locatie van elke beveiligingscamera is ter plekke geverifieerd). Het onderzoek is uitgevoerd in 2014, maar de data zijn in januari 2016 geactualiseerd.

4. In deze paper beschrijven we eerst de historische context van beveiligingscamera's in de publieke ruimte van Brussel. Daarna presenteren wij de empirische resultaten en vervolgen wij met de analyse daarvan in het kader van de sociale, juridische, financiële en politieke context van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In het slothoofdstuk vatten wij onze resultaten en analyses samen.

1. CCTV in de publieke ruimte van Brussel

1.1. Historische context

5. In 1968 plaatste openbaarvervoerbedrijf MIVB haar eerste bewakingscamera's om metrostations en verkooppunten te monitoren. In de jaren 90 waren deze camera's nog slechts sporadisch aanwezig in het publieke domein. Het Europees kampioenschap voetbal (UEFA) maakte in 2000 de plaatsing van camera's in de omgeving van het Heysel stadion mogelijk. Tegelijkertijd werden er camera's geïnstalleerd op de kleine ring rond het Pentagon uit oogpunt van verkeersregulering. Pas in 2003 raakte de stad werkelijk doordrongen van deze technologie toen de regionale overheid aan gemeenten een budget van € 1,5 miljoen euro ter beschikking stelde waarmee plannen konden worden ontwikkeld voor het plaatsen van beveiligingscamera's in de publieke ruimte op het eigen grondgebied. Alle gemeenten, met uitzondering van Oudergem en Watermael-Bosvoorde, reageerden positief en vroegen subsidie aan [Lamquin en Voogt, 2003].

Figuur 2. Camera's in de publieke ruimtes van de gemeenten en politiezones in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (in 2015).

Politie Zone	Polbr	Montgomery	Noord	Zuid	Marlow	West	Totaal BHG
2006	19	4	21	50	6	92	192
2015	347	48	129	80	41	151	796
Gepland	352	65	165	138	43	221	984

Tabel 1. Cameratelling per politiezone.

6. De eerste CCTV-plannen werden aldus door gemeenten geïnitieerd, maar het beheer van publieke camera's verschoof meer en meer richting de politiezones. Eind jaren 2000 werden de CCTV-netwerken samengevoegd en werden er nieuwe controlekamers opgezet in de belangrijkste politiebureaus (met uitzondering van Koekelberg die het gemeentelijke systeem handhaafde). Zo was er een 4-fasen plan om tussen 2005 en 2015 230 camera's te plaatsen in de Politie Zone Brussel Hoofdstad Elsene (alias Polbru, met een budget van meer dan € 10 miljoen) en het lopende plan voor plaatsing van 130 camera's in Politie Zone Brussel-Noord (€ 6 miljoen). Tot slot zijn er de 108 geplande camera's voor Politie Zone Brussel-Zuid, welke door fraude (verduistering) vertraging opliep en in 2016 voltooid zou moeten worden [Dupont 2012].

7. Deze grootse plannen bieden de videosurveillance-technologieën de mogelijkheid tot een kwalitatieve sprong voorwaarts: de nieuwe camera's heten immers "intelligent" te zijn. Dit betekent dat ze worden gekoppeld aan video content analysis-applicaties (VCA) die geprogrammeerd zijn om zogeheten verdacht gedrag automatisch te detecteren, zoals personen die langer dan 20 seconden stilstaan op een parkeerplaats (om autodiefstal op te sporen) of samenscholende mensen (om rellen te voorkomen). VCA zal zich eveneens richten op "onburgerlijke gedragingen" zoals het dumpen van afval en het aanbrengen van graffiti (taggen). Niettemin blijkt uit onze interviews dat de technologie nog in de kinderschoenen staat. De programma's hebben namelijk de neiging om voortdurend vals alarm te slaan bij gebruik in de publieke ruimte. Zoiets zou de onverdeelde aandacht van een medewerker vragen, die niemand kan of wil betalen – en dat is nu juist hetgeen men met VCA wil proberen op te lossen².

8. Naast deze initiatieven van politie en gemeenten, rondt de MIVB de verbouwing van zijn metrostations af wat het opzetten van een extensief netwerk van beveiligingscamera's omvat. Dit laatste wordt volledig gesubsidieerd door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zij streven

ernaar om 95% van het grondgebied waarop zij werkzaam zijn met elektronische ogen in de gaten te houden. Met 1800 units in de gebouwen (plus 400 in de voertuigen) is het vervoersbedrijf nu al de grootste CCTV-eigenaar in de regio, ofschoon verwacht wordt dat dit aantal nog zal verdubbelen wanneer de volautomatische metro van start gaat [La Capitale, 2014].

1.2. Op weg naar centralisatie?

9. Het monitoren van openbare surveillancebeelden in Brussel is momenteel zeer versnipperd, tot ongenoegen van de regionale autoriteiten die een gecentraliseerd netwerk prefereren.³ Daarom zijn er in de afgelopen jaren stappen gezet voor een samenvoeging of integratie van de bestaande cameraplannen in de hoofdstad.

10. In 2013 werd het Centrum voor Informatica voor het Brusselse Gewest (CIBG) aangewezen om onderzoek te doen naar de implementatie van "een samenhangende geïntegreerde oplossing voor videosurveillance om Brussel uit te rusten met een regionaal netwerk". Het zou de netwerken van de verschillende politiezones moeten verbinden met die van de Haven van Brussel, die van de brandweer, die van de openbaarvervoerbedrijven (MIVB en NMBS) en Mobiel Brussel, ook wel bekend als MOBIRIS [Carlot, 2013].

11. Het geïntegreerde of samengevoegde netwerk zal gebaseerd worden op dat van Parijs, dat meer dan 1000 camera's aan elkaar koppelt [Doucet, 2013]. In maart 2014 stemde de regionale overheid met het project in, en uiteindelijk zal het netwerk uiteindelijk meer dan 3000 bewakingscamera's samenvoegen [Belga, 2014; Le Soir, 2014a]. Er vindt al enige vorm van samenwerking plaats. Zo worden de door MOBIRIS in de Leopold II-tunnel en de Rogiertunnel geplaatste Automatic Number Plate Recognition-camera's (ANPR) (automatische nummerplaatherkenning) – om veilig te stellen dat automobilisten niet langer dan 20 minuten worden blootgesteld aan uitlaatgassen of dampen – wekelijks door de politie gebruikt voor onderzoeksdoeleinden.⁴

² Interview met Christian Pauwels (Politie Zone Brussel-Noord), 2014.

³ Interview met Vincent De Wolf (Gemeente Etterbeek) en Christian Mahieu (Politie Zone Brussel-Montgomery), 2014.

⁴ Interview met Brecht Debusschere (MOBIRIS), 2014.

12. Uit onze interviews met de autoriteiten die de leiding hebben over CCTV (hetzij vanuit de lokale politiezones, hetzij vanuit het openbaar-vervoerbedrijf) kwam naar voren dat zij minder enthousiast waren over dit politiek gedreven plan. Zij vreesden namelijk de zeggenschap of controle over “hun” camera’s te verliezen, en stelden dat zij de “vingers aan de knoppen” wensten te houden.

2. Resultaten

2.1. De ruimtelijke verspreiding van CCTV in de publieke ruimte van Brussel

13. Volgens de wet is men verplicht de Privacycommissie te informeren wanneer er CCTV-systemen worden opgezet [*Belgisch Staatsblad* 2007]. De Commissie voegt dan een nieuwe aanmelding toe aan haar online publieke register. Omdat we wisten dat dit register allesbehalve compleet was, besloten wij ons te concentreren op de camera’s in de publieke ruimte, ervan uitgaande dat overheden aan hun verplichtingen zouden voldoen en wij dus makkelijk toegang zouden krijgen tot de data. Het tegendeel werd bewezen toen wij uiteindelijk twee keer zoveel camera’s vonden dan er waren geregistreerd.

14. Al met al moesten wij 22 verschillende bronnen raadplegen. Data werd vooral verkregen van de politie, ofwel uit eerste hand door direct contact of uit jaarverslagen (334 camera’s); uit het register van de Privacycommissie (321); uit krantenartikelen (139); van de websites van gemeenten of uit communicatie met ambtenaren (69), uit voorgaande studies (69) en tot slot uit ons eigen veldwerk (59) [Dessouroux *et al.*, 2009; La DH, 2002; Jette, 2014; Nimy, 2014; Privacycommissie, z.j.; Romainville, 2005; Deraemaeker en Masset, 2013; Vlan, 2009 en persoonlijke communicatie.

15. In totaal hebben we 1365 camera’s in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in kaart gebracht. 378 camera’s worden gemonitord door MOBIRIS (die weergegeven worden als roze diamanten voor de 348 camera’s die zich in de tunnels bevinden en als groene vijfhoeken voor de 30 camera’s daarbuiten). 984 camera’s worden in de gaten gehouden door lokale politieagenten (of door gemeen-

telijke opzichters/beheerders in het geval van Koekelberg). Die werden allemaal ter plekke op aanwezigheid gecontroleerd of via Google Street View bekeken. 796 camera’s waren daadwerkelijk aanwezig (de oranje stippen op de kaart), terwijl 69 camera’s om onbekende redenen niet gevonden konden worden (zwarte stippen).

16. De blauwe driehoeken geven de camera’s weer waarvan de plaatsing in de nabije toekomst gepland staat. De kaart telt ook enkele camera’s in Anderlecht die permanent buiten werking zijn (oranje sterren). De kaart telde er hier eerst veel meer van, maar de meeste zullen snel vervangen worden en zijn daarom weergegeven als blauwe driehoeken.

17. De gemeenten Saint-Gillis en Evere dachten erover om beveiligingscamera’s te plaatsen om het illegaal dumpen van afval tegen te gaan (witte stippen). Maar deze plannen werden afgeblazen. De 61 camera’s die in het bezit zijn van de Haven van Brussel en die gesitueerd zijn langs het kanaal staan niet op de kaart, omdat we er niet in slaagden nauwkeurige data te verkrijgen. We hebben de metrostations aan onze kaart toegevoegd aangezien de MIVB daar 1800 camera’s heeft geplaatst, maar ook hiervan hebben wij geen exacte spreidingsgegevens.

Figuur 3. Camera's in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

18. De kaart toont dat de buurten met het hoogste aantal beveiligingscamera's gelegen zijn in het stadscentrum en in de volks- of migrantenwijken (bijvoorbeeld Matongé en het historisch centrum van Molenbeek). Veel van de camera's in de publieke ruimte bevinden zich in de omgeving van Europese instellingen, in de traditionele arbeiderswijken in het centrum en in het noordelijke deel van de stad (Schaarbeek). De cameradichtheid neemt af naarmate we ons verder van het stadscentrum begeven, met uitzondering van enkele commerciële centra en stadhuizen. Een groot deel van Brussel staat niet onder toezicht van videosurveillance, de gemeenten Oudergem en Watermael-Bosvoorde in het bijzonder. Met Woluwé en Ukkel (die een lagere cameradichtheid kennen) maken zij deel uit van het zuidoostelijk kwadrant van de stad, het relatief welvarende stadsdeel van Brussel.

2.2. Op grotere schaal: wat bevindt zich in de omgeving van camera's in de publieke ruimte?

19. In het geval van 867 camera's (88% van alle geregistreerde politie-camera's in de publieke ruimte) hebben wij bekeken welke elementen zich in hun omgeving bevinden aan de hand van veldwerk en analyse van *Open-Street Map* en *Google Street View*. Het betreft daarom een nogal globaal of ruw overzicht en zeker geen diepgravende etnografische studie van de plekken die onder toezicht staan van videosurveillance. In meer dan 4% van de gevallen geeft de onderstaande grafiek de kenmerken weer in de omgeving van de bestudeerde camera's.

20. Veel camera's werden geplaatst in secundaire stadscentra, zoals op stadhuispleinen, kerkpleinen, lokale kleinere winkelcentra of grote kruispunten. Hoofdwegen, metro-, tram- en bushaltes zijn plaatsen van aankomst op – en vertrek uit – een specifieke plaats of gemeente. Net als treinstations zijn dit plekken van grote mobiliteit die waarschijnlijk zullen worden gemonitord. Daarentegen zijn er ook plekken met een zeer lage mobiliteit, zoals pleinen, cafés, parken en parkeerplaatsen, die vaak ook onder cameratoezicht zullen staan. Tot slot is cameratoezicht nodig op plekken van intrinsiek belang, zoals monumenten en toeristische attracties (het Atomium, Manneken Pis en de Grote Markt), plekken van nationaal belang (ministeries, Koninklijk Paleis en nationale symbolen) en plekken van gemeentelijk belang (stadhuis, bibliotheken, scholen of buurten met sociale huisvesting). In het laatste geval lijken

de buurtraden zich te gedragen als eigenaren die hun eigen privébezit willen beschermen.

Figuur 4. Kenmerken die zich waarschijnlijk bevinden in de directe omgeving van de camera's in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Figuur 5. Een nieuw niveau in defensieve stedenbouw: op het snijvlak van CCTV in de Mededingingsstraat, Anderlecht. Foto van Corentin Debailleul.

3. Hoe leg je de ontwikkeling van CCTV in Brussel uit?

3.1. De opkomst van defensieve stedenbouw

“Videobewaking moderniseert simpelweg Newmans verdedigbare ruimteprincipes.”

[Leclercq, 2009: 144-145, onze vertaling]

21. We beschouwen CCTV als onderdeel van defensieve stedenbouw, een concept waardoor de aanwezigheid van het eerste tastbaar kan worden gemaakt en begrepen. Het doel is om videosurveillance te plaatsen in een bredere sociaaleconomische context, en theoretisch te koppelen aan andere vormen van toezicht en sociale controle, alsook aan de stedelijke omgeving waarin CCTV is ingebed. Dit helpt ons te begrijpen met welke context, welk doel en welke effecten videobewaking gepaard gaat.

22. Het doel van defensieve stedenbouw is om beleid met betrekking tot omgevingsvormgeving te implementeren dat de stad veiliger maakt, enerzijds door crimineel gedrag te voorkomen (afschrikken), anderzijds door bij burgers het gevoel van eigenaarschap en verantwoordelijkheid ten opzichte van hun leefomgeving te versterken. Een fundamentele publicatie op dit vlak is het boek *Defensible Space. People and Design in the Violent City*, geschreven door architect en stedenbouwkundige Oscar Newman [1972]. Zijn theorie is gebaseerd op de twijfelachtige stelling dat sociale problemen kunnen worden opgelost door technische stedenbouwkundige en architectonische maatregelen.

23. In de praktijk van Brussel is deze defensieve benadering nauwelijks gerealiseerd in vergelijking tot Amerikaanse steden waar deze theorie is ontstaan. Niettemin zijn de beginselen van defensieve stedenbouw zichtbaar in het straatbeeld. Het bekendste voorbeeld zijn de banken die zijn ontworpen om te voorkomen dat daklozen er hun overnachtingsplaats van maken. Er werd ook gebruik gemaakt van defensieve principes bij het renovatieproces van enkele pleinen in Brussel, zoals het Europakruispunt aan de voorkant van het Centraal Station, of het Flageyplein in Elsene. Meestal werden deze nieuwe plekken zo ontworpen om potentiële schuilhoeken te voorkomen en snelle en efficiënte politie-interventies mogelijk te maken. Om dit te realiseren heeft

het Ministerie van Binnenlandse Zaken subsidies verstrekt om specialisten in “techno-preventie” in te huren⁵.

24. Vanuit dit perspectief kan CCTV worden geproblematiseerd als een toezichtsmiddel om een van de doelstellingen van defensieve stedenbouw te behalen, namelijk het verminderen van criminaliteit door de vormgeving van de publieke ruimte. Want inderdaad, CCTV draagt uiteraard bij aan de reductie van het aantal verborgen ruimten (een van de manieren waarop defensieve stedenbouw werkt), maar dat is in onze optiek illustratief voor de obsessieve behoefte van de macht om risico's te minimaliseren en controle te maximaliseren.

25. De toename van technische toezichtsmiddelen mag er niet toe leiden dat we traditionele vormen van controle uit het oog verliezen, zoals ook menselijke activiteit steeds zijn centrale rol moet behouden. Naast de traditionele politieagenten vermenigvuldigt het aantal private beveiligingsagenten die onlangs nieuwe toeschrijvingen hebben gekregen [Belga, 2012], zullen gemeentelijke stewards waarschijnlijk hun macht mogen uitbreiden en kunnen toetreden tot de traditionele politie [Sadani, 2014], kunnen burgervrijwilligers meer systematisch worden ingehuurd om te helpen bij politieacties [Le Soir, 2014b]. Na de terroristische aanslagen in Parijs van november 2015 begon het leger door de straten te zwerven. Tegelijkertijd nemen gemeenten experts in dienst om het “radicaliseringsproces” het hoofd te bieden en wordt er aan leerkrachten gevraagd om vroege waarschuwingssignalen te onderzoeken en te rapporteren [Simonet, 2013]. Het grijze gebied, waarin het onderscheid tussen sociale en repressieve acties vervaagt, breidt zich dan ook uit, als een teken van de “geïntegreerde logica” van de *social-securitarian state* [Ra, 2007].

3.2. De verschillende dimensies van acceptatie van CCTV in de publieke ruimte

26. Sensationele gebeurtenissen worden systematisch ingezet als argument voor de uitvoering of de uitbreiding van CCTV-netwerken [zie bijv. Coleman en Sim, 2000; Hier, Walby en Greenberg, 2006 of Carr, 2016]. In het geval van Brussel is de moord op Joe Van Holsbeek op

het Centraal Station in april 2006 tekenend voor het aangrijpen van sensationele gebeurtenissen ter rechtvaardiging van CCTV in de publieke ruimte [TV Brussel, 2008; brusselsnieuws, 2009; De Wolf en Mahieu, 2014]. Het uitbuiten van dergelijke gebeurtenissen fruikt een rationeel debat over dit onderwerp. Wanneer de tegenstanders van videosurveillance kunnen worden beschuldigd van medeplichtigheid aan moord is kritisch denken onmogelijk. Bovendien is het van cruciaal belang om de redenen voor het succes van videosurveillance te onderzoeken, omdat de gebruikelijk legitimatie ervan voornamelijk ongegrond is. Sterker nog, het argument wat betreft het bestrijden van misdaad gaat niet op, omdat studies uitwijzen dat er geen sprake is van een reductie van criminaliteit maar veeleer van slechts een beperkt effect op de vermindering van overlast en de verplaatsing van strafbare feiten naar andere gebieden [IAU, 2008; Mortel en Deprins, 2012].

27. In hun analyse van de wereldwijde verspreiding van CCTV in de publieke ruimte hebben Norris, McCahill en Wood [2004] de sociaaleconomische, juridische, Financile en politieke context aangeduid als de vier bepalende factoren bij het vaststellen van het ontwikkelingsstadium van een lokaal CCTV-plan. We hebben besloten om deze multivariate aanpak over te nemen, omdat we die bijzonder geschikt achten om de complexiteit rondom de acceptatie van videosurveillance in Brussel te begrijpen.

3.2.1. Sociaaleconomische context

28. Brussel kan worden omschreven als een stad die tegelijkertijd zowel zeer rijk als zeer arm is, kortom: ongelijk. In termen van het bbp is Brussel de derde regio van de Europese Unie [Eurostat, 2012], maar desondanks kennen enkele wijken in deze stad een jeugdwerkloosheidpercentage van meer dan 50% [BISA, 2015]. Norris, McCahill en Wood [2004: 121] wijzen op het gebruik van CCTV als een “pakket om de stadscentra nieuw leven in te blazen door het nabootsen van de veiligheidsmaatregelen in de winkelcentra die kunnen worden ingezet om een steeds zichtbaarder onderklasse in de gaten te houden en te reguleren”. De meest achtergestelde wijken of districten zijn geconcen-

⁵ Interview met Benjamin Goltzberg (Gemeente Schaerbeek), 2014.

treed op loopafstand van het commerciële en toeristische centrum, wat de sociale onrust bij de stadspoorten verbergt.

Figuur 6. Inkomensverdeling in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

29. Toen er camera's werden geplaatst in de politiezone Brussel Hoofdstad Elsene, behoorde Matongé tot een van de eerste en meest gecontroleerde locaties. Deze historische Congolese wijk huisvest een relatief arme bevolking en kampt met problemen als de handel in verdovende middelen, maar ligt ook pal naast de luxewinkels in de Louizalaan, de winkelstraat van Elsensesteenweg, en de Europese instellingen. Ook de armste wijken (Kuregem, Molenbeek, Weststation) bevinden zich vlakbij het centrum van de stad en haar commerciële en toeristische activiteiten. De reden voor deze angst dat wanneer er duidelijk zichtbaar ongelijke situaties naast elkaar bestaan is gelegen in het feit dat de sociale problemen, waaronder misdaad, bewezen groter zijn [Brennan 2012: 7-8]. Volgens deze logica wordt de armoede zelf als een minder groot probleem beschouwd dan inkomensverschillen, met name wanneer arm en rijk dichtbij elkaar wonen.

30. Het belang van sociaaleconomische factoren werd bevestigd aan de hand van kwantitatieve analyses: significante correlaties werden gemarkeerd op wijkschaal (zoals gedefinieerd door de Wijkmonitoring) tussen de dichtheid van de politiecamera's in de publieke ruimte en het

- aandeel Afrikanen ($r=0.534$, $p=4.3 \times 10^{-10}$)
- werkloosheidspercentage ($r=0.522$, $p=4.3 \times 10^{-10}$).

Omgekeerd werden er negatieve correlaties gevonden wat betreft het

- aandeel ouderen (65+) ($r=-0.525$, $p=8.9 \times 10^{-10}$)
- gemiddeld inkomen per inwoner ($r=-0.494$, $p=1.2 \times 10^{-8}$).

[Bron: BISA 2015]

3.2.2. Juridische context

31. In sommige landen fungeerde de wet of de grondwet als een barrière voor de uitbreiding van CCTV, althans tijdelijk. Zoiets is er in België niet. Het wettelijk kader is vrij tolerant en simpelweg mee geëvolueerd met technologische innovaties en de praktijk van de politie.

32. De door België in 1992 aangenomen Privacywet regelt de bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens. Met diezelfde Privacywet werd ook de

Privacycommissie opgericht om een eerlijk en beschermd of gecontroleerd gebruik van iemands persoonlijke gegevens te verzekeren. De Camerawet uit 2007 reguleert de plaatsing en het gebruik van surveillancecamera's. Deze wet onderscheidt niet-besloten plaatsen, voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen, en niet voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen. Een bewakingscamera mag alleen in de publieke ruimte worden geplaatst met toestemming van de gemeenteraad, die hiervoor eerst advies moet inwinnen bij de korpschef van de lokale politie [Belgisch Staatsblad, 2007: Art. 5]. Er zijn wettelijke restricties voor de doeleinden van bewakingscamera's in voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen, maar plaatsing daarvan vereist verder geen bepaalde autorisatie [Art. 6]. Waar camera's in niet voor het publiek toegankelijke besloten plaatsen vrijelijk mogen worden geplaatst [Art. 7], vereisen alle CCTV-camera's, in willekeurig welke ruimte, een verklaring van de lokale korpschef en de Privacycommissie [Art. 5, 6 en 7].

33. Een privépersoon mag niet *specifiek* filmen op plaatsen waarvoor hij niet verantwoordelijk is, tenzij hij daarvoor expliciet toestemming heeft gekregen van de verantwoordelijke(n) van de betrokken plaats. [Art. 5, §3]. In theorie zou dit mensen het recht ontzeggen om toezicht te houden op de publieke ruimte, maar de vaagheid van de term "specifiek" [Atas en Deroover, 2009: 90] en de praktijkervaring bewijzen het tegendeel. Deze situatie impliceert dat een uitvoerige studie van videobewaking in de publieke ruimte zich niet mag beperken tot de analyse van de openbare beveiligingscamera's en ze geeft tegelijkertijd de belangrijkste beperking van dit artikel aan.

34. Het doel van de Camerawet was om het gebruik van CCTV te vereenvoudigen en in dat opzicht was het succesvol. Het meest verontrustende aspect werd in het jaar waarin zij werd aangenomen veranderd: de verplichting om een "veiligheids- en efficiëntiestudie" uit te voeren naar CCTV-implementatie werd simpelweg geschrapt [Dumortier, 2009: 19]. De verplichting om bij het plaatsen van een camera enigszins terughoudend te zijn en acht te slaan op de daartoe veronderstelde beginselen van proportionaliteit, geschiktheid en minimale interventie wer-

den domweg veronachtzaamd. Zo ook is het verplicht om het doel of de doeleinden van een bewakingssysteem aan te geven en te specificeren bij de autoriteiten. Tegenwoordig volstaat echter al de melding dat de camera zal worden gebuikt voor "veiligheidskwesaties" of "surveillance doeleinden". Dit soort justifications zijn zo breed en vaag dat ze welbeschouwd zorgen voor onbegrensde toepassingen.

35. Hoewel we hadden verwacht dat er wetten zouden worden aangenomen om de kaders voor politieacties te bepalen, gebeurde vaak het tegendeel: eerst handelt de politie en daarna werden de wetten aangepast aan de staande praktijk [Neocleous, 2000]. Zo voldoen de recent in Brussel-Noord gebruikte on-board camera's en "bodycam"-systemen simpelweg niet aan vigerende wet- en regelgeving. In plaats van zich aan te wet te houden en terughoudend te zijn met de inzet van deze technologieën – wat gelet op het gebrek aan een wettelijke basis hiervoor zou impliceren – gokt de politie erop dat de wet binnenkort zal worden aangepast aan hun werkwijzen.

3.2.3. Financiële context

36. Zoals hierboven gezegd, heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2003 een budget van € 1,5 miljoen ter beschikking gesteld om gemeenten te ondersteunen bij het ontwikkelen van hun plannen voor CCTV in de publieke ruimte. 17 van de 19 Brusselse gemeenten reageerden enthousiast op deze kans en profiteerden van deze subsidie. Zo kregen Berchem en Jette beide € 49.000 terwijl het meer centraal gelegen Etterbeek € 148.000 ontving [Lamquin en Voogt, 2003; Degreef, 2009]. CCTV-systemen zijn zeer kostbaar, wat betekent dat het zelden voorkomt dat gemeenten unilateraal het besluit nemen (en de budgettaire verantwoordelijkheid dragen) wat betreft de implementatie ervan. Ze proberen wel om samenwerkingsverbanden binnen hun politiezone tot stand te brengen en te profiteren van de beschikbare gelden of financieringsmogelijkheden. Evenzo worden MIVB-camera's in metrostations volledig gefinancierd door het Gewest⁶.

37. Naast het beschikbaar stellen van de eerdergenoemde regionale subsidies kan de Europese Unie de Brusselse gemeenten ook subsidie

⁶ Interview met Chris Cortoos (MIVB), 2014.

geven voor de huisvesting van Europese instellingen en hun toppen. Het *Eurotop Fund* belooft jaarlijks € 20 miljoen, te verdelen onder de verschillende gemeenten en politiezones [VSGB 2012: 7] – zij het uiteraard niet uitsluitend voor de implementatie van CCTV.

38. Op federaal niveau subsidieert het Ministerie van Binnenlandse Zaken Belgische gemeenten om de “veiligheid en preventie” te verbeteren. Om deze subsidie te verzilveren, moeten gemeenten meer dan 30.000 inwoners tellen, een “veiligheidsdiagnose” aanvoeren en een welvaartsindex hebben die onder het landelijk gemiddelde ligt [Belgisch Staatsblad, 2013: Art. 2]. In totaal ontvangen Brusselse gemeenten € 6.8 miljoen (20% van de nationale begroting), en tot 10% van die subsidies kan worden besteed aan “investerings”, mogelijk voor CCTV-plannen⁷.

39. Het is belangrijk op te merken dat CCTV in de publieke ruimte een kostbare technologie is die voornamelijk wordt gebruikt voor politieactiviteiten, wat betekent dat al die fondsen indirect de politiebudgetten⁸ verhogen en zorgen voor geldtransacties van de staat naar particuliere bedrijven [Carr, 2016].

3.2.4. Politieke context

40. Het eerste advies van het Ministerie van Binnenlandse Zaken aan gemeenten die nadenken over de implementatie voor een CCTV-systeem is om het doel van hun plan te definiëren [Mortelé en De Prins, 2012: 37]. Dit illustreert de algemene afwezigheid van, of op zijn minst de vaagheid rondom, de redenen waarom politici gedreven worden beveiligingscamera's te plaatsen. Wij sluiten ons aan bij de auteurs die beweren dat de camera's eerst en vooral een politiek instrument zijn voor beleidsmakers om *iets te doen* met het onveiligheidsvraagstuk, zelfs als is het puur cosmetisch [Norris, 2009; Carr, 2016]. Beïnvloed door het mediadiscours en de dringende eisen die lokale winkeliers stellen, is de nood voor beleidsmakers om actie te ondernemen verstekend [Bétin, Martinais en Renard, 2003]. Tegelijkertijd hebben overheidsfunctionarissen de neiging om te verzanden in de kortzichtigheid

die inherent is aan de steeds terugkerende deadlines van het verkiezingsproces. Zij moeten zoeken naar simpele stemmentrekkende oplossingen die ze in hun verkiezingsprogramma kunnen uitvoeren als zij gekozen worden. Ons onderzoek toont aan dat de politieke wil het opzetten en uitbreiden van CCTV in de publieke ruimte voortstuwt terwijl de politie er vaak wat gematigder in staat (omdat zij zich meer bewust zijn van de technologische beperkingen). Desalniettemin verwelkomt de politie deze projecten uiteraard wanneer zij die niet zelf hoeven te financieren.

41. Specifiek voor Brussel is de spreiding van macht wat betreft het implementeren, ontwikkelen of financieren van CCTV. Dit meervoud aan lokale belangen en machtsstrijd vormt een complexe lokale geopolitieke dynamiek waar gemeenten, politiezones en andere lokale spelers met elkaar wedijveren. Deze trend vindt zijn hoogtepunt in Koekelberg, waar de hoogste CCTV-concentratie in Brussel kan worden gevonden en waar vele camera's werden geplaatst “op de grens” met de beruchte achterstandswijk van gemeente Molenbeek. Philippe Pivin, de burgemeester [geciteerd door Moyart, 2012, onze vertaling], verklaart:

“Wat de theorie betreft dat het netwerk het probleem slechts zou verplaatsten naar aanpalende gemeenten: ik ben burgemeester van Koekelberg en verantwoordelijk voor de veiligheid in dit gebied. Moge de anderen actie ondernemen of de gevolgen dragen van hun inertie.”

42. Maar, zoals we gezien hebben, gaat de huidige trend richting centralisatie, en deze lokale schermutselingen zullen naar alle waarschijnlijkheid de komende jaren aan betekenis verliezen en uiteindelijk verdwijnen. Dit betekent echter geenszins het einde van deze competentie of wedijver, maar een verandering qua schaal of grootte. Wij leven inderdaad in een context waarin geglobaliseerde concurrentie tussen steden realiteit is en waar publieke overheden de neiging hebben om technieken en beleid vanuit het buitenland te importeren, soms zelfs zonder dat daar enige druk achter staat. “Een bepaalde mate van convergentie aan internationaal beleid doet zich voor” [Galdon Clavell, 2013: 201].

⁷ Interview met Sylvie Murengerantwari (Ministerie van Binnenlandse Zaken), 2014.

⁸ Interview met Benjamin Goltzberg (Gemeente Schaerbeek), 2014.

43. Deze dynamiek van “beleidsovername” is vooral zichtbaar in Brussel waar de proliferatie van CCTV en het toekomstige geïntegreerde of samengevoegde netwerk expliciet geïnspireerd is op de Parijse casus. Het rechtse parlementslid en burgemeester van Etterbeek Vincent De Wolf – één van de grootste voorstanders van het project – nam met andere overheidsfunctionarissen en korpschefs deel aan een parlementaire delegatie naar Parijs. Het doel was om de cameraplaatsingen in de stad te bezoeken en inspiratie op te doen. Toen wij mr. De Wolf interviewden drukte hij deze logica van concurrentie zeer helder uit door te stellen dat Brussel in het opzicht van CCTV voor lag op Parijs, maar dat de trend zich heeft omgekeerd: de tegenovergestelde situatie kreeg de overhand. Vandaar de “noodzaak” om actie te ondernemen.

44. Dezelfde interstedelijke concurrentie kan waarschijnlijk de voorkeur verklaren voor camera's in het stadscentrum, waar toerisme, detailhandel, Europese en andere overheidsinstellingen er allemaal in geslaagd zijn de noodzaak om van Brussel een “veilige” stad te maken te dicteren, in het bijzonder een stad die veilig is voor investeringen. Hoge concentraties van camera's werden ook aangetroffen Laken, in het noordwesten, waar de Europese voetbalkampioenschappen 2000 werden georganiseerd en die momenteel het podium is van belangrijke stedelijke ontwikkelingen. Dit brengt ons bij het westelijke gebied langs het kanaal waar de rationaliteit van de zeggenschap over de “geracialiseerde” arme heerst, samen met een langzaam gentrificatieproces. Dergelijke processen van “verfraaiing onder toezicht” [Dessouroux, Van Criecken en Decroly, 2009] werden onlangs gelokaliseerd in andere gevallen van voormalige achterstandswijken, grenzend aan stadscentra als Nørrebro in Kopenhagen of Lavapiés in Madrid [Ruiz Chasco, 2014].⁹

Conclusie

45. Aan de hand van zelfopgestelde kaarten en semigestructureerde interviews werd een analyse gemaakt van het publieke videosurveillance-

Figuur 7. CCTV-paal, gebruikt om sabotage te voorkomen (Mededingingsstraat, Anderlecht). Foto van Corentin Debailleul.

⁹ Deze politieke context houdt echter geen rekening met de weerstand tegen CCTV, omdat dit buiten de grenzen van ons onderzoek valt. Niettemin hopen we dat deze oppositie in deze toekomst blijft bestaan en zal worden onderzocht.

cenetwerk van Brussel. Ten eerste lijkt een aantal contextuele elementen een goede bodem te hebben gelegd voor de ontwikkeling van CCTV in Brussel. Ten tweede komt uit ons onderzoek naar voren dat de camera's voornamelijk geconcentreerd zijn in op consumptie gerichte knooppunten en in wijken met een sociaaleconomische achterstand, en dan met name wanneer daar sprake is van een hoog percentage "niet-westerse" bewoners en de wijk op loopafstand van het stadscentrum ligt.

46. Bovendien lijkt er een hogere mate van surveillance te zijn als de eerstgenoemde ruimtetypen naast elkaar bestaan of co-existeren. Dit kan worden verklaard uit het feit dat in de context van een geglobaliseerde kapitalistische economie en toegenomen concurrentie tussen steden het "veiliger" maken van de omgeving doorgaans onderdeel uitmaakt van de strategie van een stad om internationaal kapitaal aan te trekken [Galdon Clavell, 2013].

47. Concluderend kan CCTV worden opgevat als het snijpunt van particuliere economisch belangen en het geloof in technologische oplossingen. In de woorden van Stephen Graham wordt beleid gevormd door "technofiele dromen en de fetisjistische drang naar beheersing en controle. [...] Superieure technologie is dus de sleutel die op alle sloten past, de zilveren kogel" [Graham, 2010: 162]. Desalniettemin neemt de manier waarop CCTV door steden wordt gepercipieerd verschillende vormen van intensiteit aan en zal daarom in het licht van de lokale politieke economie moeten worden geanalyseerd [Galdon Clavell, 2013].

Bibliografie

- ATAS, Caroline en DEROOVER, Marijke, 2009. La pratique de la vidéo-surveillance en Belgique : application et évaluation de la loi du 21 mars 2007. In: DEVRESSE Marie-Sophie and PIERET Julien (dir.) *La vidéosurveillance. Entre usages politiques et pratiques policières*. Brussel: Politeia, pp. 69-100.
- BISA, 2015. *Chiffres par thème*. Brussel. Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse [online]. [Geraadpleegd op 25 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.ibsa.irisnet.be/chiffres/chiffres-par-theme>
- BELGA, 2012. Les agents de la STIB pourront demander la carte d'identité. In: *RTBF* [online]. 24 september 2012. [Geraadpleegd op 2 maart 2016]. Beschikbaar op het adres: https://www.rtbf.be/info/regions/detail_les-agents-de-la-stib-pourront-demander-la-carte-d-identite-du-voyageur?id=7844391
- BELGA, 2014. Bruxelles : gestion centralisée des 3000 caméras de surveillance. In: *RTBF* [online]. 28 maart 2014. [Geraadpleegd op 1 september 2014]. Beschikbaar op het adres: http://www.rtbf.be/info/regions/detail_bxl-une-plate-forme-pour-gerer-les-images-des-3000-cameras-de-surveillance?id=8233734
- BELGISCH STAATSBLOED, 2007. Wet tot regeling van de plaatsing en het gebruik van bewakingscamera's. *Belgisch Staatsblad*. 31 maart 2007.
- BELGISCH STAATSBLOED, 2013. Koninklijk besluit betreffende de strategische veiligheids- en preventieplannen en van de dispositieven Gemeenschapswachten. *Belgisch Staatsblad*. 7 november 2013.
- BÉTIN, Christophe, MARTINAIS, Emmanuel en RENARD, Marie-Christine, 2003. Sécurité, Vidéosurveillance et construction de la déviance : l'exemple du centre-ville de Lyon. In: *Déviance et Société*, vol. 27, nr. 1, pp. 3-24.
- BRENNAN, Jordan, 2012. *A Shrinking Universe: How concentrated corporate power is shaping income inequality in Canada*. Ottawa. Canadian Centre for Policy Alternatives.

- BRUSSELNIEUWS.BE, 2009. 235 extra camera's voor Brussel en Elsene. In: *brusselnieuws.be* [online]. 11 September 2009. [Geraadpleegd op 30 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.brusselnieuws.be/nl/nieuws/235-extra-cameras-voor-brussel-en-elsene>
- CARLOT, Philippe, 2013. Bruxelles veut améliorer l'efficacité de sa vidéosurveillance. In: RTBF.be [online]. 22 april 2013 [Geraadpleegd op 1 september 2014]. Beschikbaar op het adres: http://www.rtbf.be/info/regions/detail_bruxelles-veut-ameliorer-l-efficacite-de-sa-videosurveillance?id=7978241
- CARR, Robert, 2016. Political Economy and the Australian Government's CCTV Programme : An Exploration of State-Sponsored Street Cameras and the Cultivation of Consent and Business in Local Communities. In: *Surveillance & Society*, vol. 14, nr. 1, pp. 90-112.
- COLEMAN, Roy en SIM, Joe, 2000. You'll Never Walk Alone : CCTV surveillance, order and neo-liberal rule in Liverpool city centre. In: *British Journal of Sociology*, vol. 51, nr. 4, pp. 623-639.
- DEBAILLEUL, Corentin en DE KEERSMAECKER, Pauline, 2014. *Towards the Panoptic City : the proliferation of video surveillance in Brussels and Copenhagen*. thesis in Urban Studies. Bruxelles. Université libre de Bruxelles. Beschikbaar op het adres: http://www.4cities.eu/wp-content/uploads/2016/06/MAThesis_4CITIES_DEBAILLEUL-DE-KEERSMAECKER_Cohort4.pdf
- DEGREEF, Christophe, 2009. Big Brother kijkt voortaan mee in Sint-Agatha-Berchem. In: *Brussel Deze Week* [online]. 28 maart 2009 [Geraadpleegd op 27 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.brusselnieuws.be/nl/nieuws/big-brother-kijkt-voortaan-meesint-agatha-berchem>
- DERAEMAER, Michel en MASSET, Laurent, 2013. *Jaarrapport 2012. Brussel. Politie Zone 5342 Ukke/Watermaal-Bosvoorde/Oudergem* [online]. [Geraadpleegd op 17 februari 2016]. Beschikbaar op het adres: http://www.police locale.be/sites/5342/images/docs/Rapport_annuel_2012_FR.pdf
- DESSOUROUX, Christian, VAN CRIEKENGEN, Mathieu en DECROLY, Jean-Michel, 2009. Embellissement sous surveillance : une géographie des politiques de réaménagement des espaces publics au centre de Bruxelles. In: *Belgeo*. 2009. nr. 2, pp. 167-184.
- DOUCET, Brigitte, 2013. Bruxelles : vers une mutualisation des images de vidéosurveillance. In: *Régional-IT.be* [online]. 25 juni 2013 [Geraadpleegd op 23 februari 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.regional-it.be/2013/06/25/bruxelles-videosurveillance-centralisation/>
- DUMORTIER, Franck, 2009. État de l'art, volet juridique. In LOBET-MARIS Claire, DUMORTIER Frank et VAN ESPEN Alexis, 2010. *Urban Eyes. Recherche en vue d'une politique raisonnée et appropriée en matière de surveillance urbaine*. Namur : FUNDP.
- DUPONT, Gilbert, 2012. Zone Midi : le dossier des caméras était trafiqué. In: *La Dernière Heure* [online]. 22 maart 2012 [Geraadpleegd op 1 september 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.dhnet.be/actu/faits/zone-midi-le-dossier-des-cameras-etait-trafrique-51b76261e4b0de6db97b10b9>
- EUROSTAT, 2012. *PIB régionaux par habitant en 2009 : sept régions capitales aux dix premières places*. Eurostat Publications [online]. 13 mars 2012. [Geraadpleegd op 1 september 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5149970/1-13032012-AP-FR.PDF/6a5b8038-c94d-400d-b923-3d57424b9830>
- GALDON CLAVELL, Gemma, 2013. CCTV in Barcelona: The political economy of surveillance in the (wannabe) global city. In: BALL Kirstie and SNIDER Laureen (ed.), *The Surveillance-Industrial Complex: A political economy of surveillance*. Londres et New York: Routledge. pp. 191-207.
- GRAHAM, Stephen, 2010. *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*. Londres : Verso.

- HIER, Sean, WALBY, Kevin en GREENBERG, Josh, 2006. Supplementing the Panoptic Paradigm: Surveillance, Moral Governance, and CCTV. In: LYON David, *Theorizing Surveillance : The Panopticon and Beyond*, Cullompton. Willan Publishing, pp. 228-242.
- INSTITUT D'AMÉNAGEMENT ET D'URBANISME D'ÎLE-DE-FRANCE (IAU), 2008. *Vidéosurveillance et espaces publics : État des lieux des évaluations menées en France et à l'étranger*. Paris : IAU publications.
- JETTE, 2014. Les caméras de surveillance. In: *jette.irisnet.be* [online]. 2014 [Geraadpleegd op 17 februari 2016]. Beschikbaar op het adres: <http://www.jette.irisnet.be/fr/a-votre-service/securite-et-prevention/es-cameras-de-surveillance>
- LA CAPITALE, 2014. Bruxelles : deux fois plus de caméras dans le métro d'ici 2020. In : *LaCapitale.be* [online]. 22 juni 2014 [Geraadpleegd op 19 juli 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.lacapitale.be/1037008/article/2014-06-21/bruxelles-deux-fois-plus-de-cameras-dans-le-metro-d-ici-2020>
- LA DERNIÈRE HEURE, 2002. Koekelberg sous haute surveillance. In : *La Dernière Heure* [online]. 3 mei 2002 [Geraadpleegd op 17 februari 2016]. Beschikbaar op het adres: <http://www.dhnet.be/archive/koekelberg-sous-haute-surveillance-51b85996e4b0de6db9a3a7cc>
- LAMQUIN, Véronique en VOOGT, Fabrice, 2003. Bruxelles généralise les caméras. In : *Le Soir* [online]. 20 november 2003 [Geraadpleegd op 13 februari 2016]. Beschikbaar op het adres: <http://archives.lesoir.be/bruxelles-generalise-les-cameras-securite-di-x-sept-des-t-20031120-Z0NRV7.html>
- LE SOIR, 2014a. Les caméras s'ouvrent au partage d'images. In : *Le Soir* [online]. 31 maart 2014 [Geraadpleegd op 1 september 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.lesoir.be/508582/article/actualite/regions/2014-03-31/cameras-s-ouvrent-au-partage-d-images>
- LE SOIR, 2014b. Deux zones de police sur trois veulent intégrer des policiers volontaires. In : *Le Soir* [online]. 25 augustus 2014 [Geraadpleegd op 1 september 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.lesoir.be/634744/article/actualite/belgique/2014-08-24/deux-zones-police-sur-trois-veulent-integrer-des-policiers-volontaires>
- LECLERCQ, Stéphane, 2009. Les caméras de vidéosurveillance : levier démagogique ou dispositif disciplinaire moderne ? De quelques considérations pratiques sur les conditions d'utilisation de la vidéosurveillance dans le secteur policier. In: DEVRESSE Marie-Sophie et PIERET Julien (dir.) *La vidéosurveillance. Entre usages politiques et pratiques policières*. Bruxelles: Politeia, pp. 137-176.
- MORTELÉ, Jill en DEPRINS, Famke, 2012. La vidéosurveillance dans l'espace public est-elle vraiment efficace ? Une analyse quantitative. Brussel. FOD Binnenlandse Zaken.
- MOYART, Johanne, 2002. Koekelberg sous haute surveillance. In : *La Dernière Heure* [online]. 3 mei 2002 [Geraadpleegd op 30 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.dhnet.be/archive/koekelberg-sous-haute-surveillance-51b85996e4b0de6db9a3a7cc>
- NEOCLEOUS, Mark, 2000. *The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power*. Londres : Pluto Press.
- NEWMAN, Oscar, 1972. *Defensible Space: People and Design in the Violent City*. Londres : Architectural Press.
- NIMY, Yolande, 2014. 29 nouvelles caméras de surveillance. In: *7 Dimanche*. 12 oktober 2014.
- NORRIS, Clive, 2009. *A Review of the Increased Use of CCTV and Video-Surveillance for Crime Prevention Purposes in Europe*. Bruxelles. DG IPOL.
- NORRIS, Clive, MCCAILL, Mike en WOOD, David, 2004. The Growth of CCTV: a global perspective on the international diffusion of video surveillance in publicly accessible space. In: *Surveillance and Society: CCTV Special*, vol. 2, nr. 2/3, pp. 110-135.

- PEDERSEN, Lasse, 2011. Closed Circuit Television (CCTV). In : *whatis.techtarget.com* [online]. maart 2011 [Geraadpleegd op 18 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://whatis.techtarget.com/definition/closed-circuit-television-CCTV>
- PRIVACYCOMMISSIE, z.j. Openbaar register van de commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. In: *Privacycommissie* [online]. [Geraadpleegd op 17 februari 2016]. Beschikbaar op het adres: <https://eloket.privacycommission.be/elg/searchPR.htm?eraseResult=s=true&siteLanguage=nl>
- REA, Andrea, 2007. Les ambivalences de l'État social-sécuritaire. In: *Lien social et Politiques*, nr. 57, 2007, pp. 15-34.
- ROMAINVILLE, Alice, 2005. Caméras de surveillance bruxelloises. In: *CartograFie*, Brussel: City Mine(d) and Recyclart [online]. 2005 [Geraadpleegd op 27 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: http://www.bruxelles.irisnet.be/cmsmedia/fr/atlas_des_quartiers_de_la_population_de_bruxelles_capitale_au_debut_du_21eme_siecle.pdf?uri=43742a960ad3b5eb010ad52842480029
- RUIZ CHASCO, Santiago, 2014. Videovigilancia en el centro de Madrid : ¿Hacia el panóptico electrónico? In: *Revista Teknokultura*, vol. 11, nr. 2, pp. 301-327.
- SADANI, Radia, 2014. Certains gardiens de la paix bientôt promus policiers ? In: *RTBF.be* [online]. 5 maart 2014 [Geraadpleegd op 14 juli 2016]. Beschikbaar op het adres: https://www.rtf.be/info/belgique/detail_certains-gardiens-de-la-paix-bientot-promus-policiers?id=8215378
- SIMONET, Marie-Dominique, 2013. *Circulaire n°4487 « Prévention à l'égard de la radicalisation des esprits pouvant mener à des actions violentes »*. Fédération Wallonie-Bruxelles. 11 juli 2013.
- SUDIP, 2015. Rising Safety and Security Concerns Increase Demand for Video Surveillance and VSaaS Systems: Global Market to Value US\$48.32 Billion by 2020. In: *transparencymarketresearch.com* [online]. 27 augustus 2015. [Geraadpleegd op 13 februari 2016]. Beschikbaar op het adres: <http://www.transparencymarketresearch.com/pressrelease/video-surveillance-vsaaS-market.htm>
- TV BRUSSEL, 2008. Brusselse politie houdt van bewakingscamera's. In: *TV Brussel* [online]. 16 januari 2008 [Geraadpleegd op 30 augustus 2014]. Beschikbaar op het adres: <http://www.bruzz.be/nl/nieuws/brusselse-politie-houdt-van-bewakingscameras>
- VLAN, 2009. 235 caméras pour épier Bruxelles et Ixelles. In: *Vlan* [online]. 14 september 2009 [Geraadpleegd op 21 februari 2014]. Beschikbaar op het adres: blogs.vlan.be/vlanbruxelles/235-cameras-pour-epier-bruxelles/
- VSGB, 2012. *Le financement des zones de police bruxelloises*. Brussel. Vereniging van de Stad en de Gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
- Deze paper is gestoeld op onze thesis *Towards the Panoptic City: the proliferation of video surveillance in Brussels and Copenhagen* onder supervisie van Mathieu Van Crielingen (ULB) in het kader van de 4Cities UNICA Euromaster in Urban Studies. De verdediging vond plaats in september 2014 in Brussel.

Financiële steun

Brussels Studies wordt gepubliceerd met de steun van:

Innoviris, het Brussels Instituut voor Onderzoek en Innovatie

Universitaire Stichting

Fonds international Wernaers pour la recherche et la diffusion des connaissances

Fonds de la Recherche scientifique

Om deze tekst te citeren

DE KEERSMAECKER, Pauline en DEBAILLEUL, Corentin, 2016. De ruimtelijke verspreiding van CCTV in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: *Brussels Studies*, Nummer 104, 10 oktober 2016, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

ePub FR : <http://tinyurl.com/BRUS104FREPUBLIC>

ePub NL : <http://tinyurl.com/BRUS104NLEPUBLIC>

ePub EN : <http://tinyurl.com/BRUS104ENEPUBLIC>

pdf FR : <http://tinyurl.com/BRUS104FRPDF>

pdf NL : <http://tinyurl.com/BRUS104NLPDF>

pdf EN : <http://tinyurl.com/BRUS104ENPDF>

De video's die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bezichtigen op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link:
<http://vimeo.com/channels/BruS>